

УДК 398(40:47):81

**КАНЦЭПТ “БАГАЦЦЕ” Ё СВЯДОМАСЦІ НОСЬБИТАЎ АНГЛІЙСКОЙ МОВЫ  
(У ПАРАЎНАННІ З БЕЛАРУСКАЙ, РУСКАЙ)****К.С. БИШАВЕЦ***(Прадстаўлена: канд. філал. навук, дац. С.М. ЛЯСОВІЧ)*

*Артыкул раскрывае паняцце канцэпту як часткі моўнай карціны свету і як фрагмента культурна-гістарычнага мінулага пэўнай нацыі. Даследаванне грунтуецца на шматбаковым апісанні зместу канцэпту “Багацце” пры дапамозе, з аднаго боку, метаду кагнітыўнай інтэрпрэтацыі фразеалагізмаў і прыказкаў, які дазваляе дакрануцца да прагматычнага асэнсавання канцэпту. З іншага боку, артыкул падае зесткі аб этымалогіі галоўных моўных рэпрэзэнантаў канцэпту “Багацце” трох лінгвакультур, што, у сваю чаргу, дае магчымасць прасачыць працэс станаўлення семантэмы “Багацце” ў англійскай, беларускай і рускай мовах.*

Мова – адна з галоўных крыніц ведаў як аб прыродзе чалавечай душы, так і духоўным жыцці пэўнага этнасу. За кожным словам, марфемай, ды нават асобнай літарай стаіць шматвекавая гісторыя. Раскрыць яе таямніцы спрабуюць мовазнаўцы з розных куткоў свету. Цікаваць да даследавання мовы як унікальнай сувязі чалавека з навакольным светам, інструментам сацыялізацыі індывіда, якая заўсёды арыентавана на пэўны этнас, не сціхае і па сённяшні дзень.

Любы кантакт чалавека з навакольным светам і сацыяльнай рэчаіснасцю рэгіструецца ў яго свядомасці ў форме пачуццёвых і разумовых вобразаў (інакш кагнітыўных схем – канцэптаў), тым самым дае магчымасць асобе асэнсаваць уласнае быццё, унутраны духоўны свет і дазваляе ўдасканальваць рэчаіснасць у працэсе практычнай дзейнасці. Уласны вопыт заўсёды ўпарадкаваны паралінгвістычным асяродзем, г. зн. новыя веды заўсёды сустракаюцца з ужо наяўнай у свядомасці чалавека базай вобразаў, эталонаў, ацэнак – культурна-гістарычным калектыўным мінулым нацыі альбо грамадскай суполкі, у якой чалавек існуе і часткай якой сябе адчувае.

Канцэпт – месца канцэнтрацыі непасрэднага ўласнага пачуцця-вобразнага жыццявага вопыту індывіда ў сувязі з калектыўнай філасофіяй пэўнага этнасу. Канцэпт – гэта перш за ўсё веданне, а не значэнне, што, у значанай ступені, падкрэслівае нясталасць і дынамізм, асабліва сінтагматычнай прасторы, канцэпту [6]. Аб’ём канцэпту пэўнай асобы часткова залежнасць ад яе асабістага кругагляду. У працэсе самаадукацыі, тым больш пад уплывам асаблівацей паралінгвістычнай інфармацыі, чалавек здольны суадносіць з той ці іншай моўнай адзінкай розныя прыметы або ацэнку згодна з нацыянальнымі эталонамі (у тым ліку паводзіннымі) або пэўнымі мадэлямі сегментаў рэчаіснасці. Нацыянальныя моўныя карціны свету розных этнічных груп, такім чынам, амаль ніколі не супадаюць цалкам.

Фразеалагізм (парэмія) – фрагмент народнай мудрасці, веды, здабытыя з паўсядзённага вопыту людзей. З’яўляючыся часткай нацыянальнай карціны свету (фальклору), ён у сціслай фіксаванай форме “готовых” ментальных схем або закончанай думкі дыдактычнай прыроды (парэмія) значна спрашчае працэс пераапрацоўкі галаўным мозгам інфармацыі, якая штодзённа паступае звонку.

На базе ментальных шаблонаў (таксама шаблонаў паводзінаў) фарміруецца менталітэт народа, а іменна гістарычна ўсталяванае даўгачасовае адзінства рэлевантных уяўленняў, архетыпаў, якія праяўляюцца экспліцытна альбо імпліцытна ў свядомасці асобы ў выглядзе адмысловага складу думак, светапогляду, сегментацыі навакольнай рэчаіснасці і мае эмацыянальнае і паводніцкае ўвасабленне. Даследаванне прэміялагічнага і фразеалагічнага фондаў дае магчымасць выявіць кагнітыўныя прыметы канцэпту.

У выніку кагнітыўнага аналізу парэмій англійскай мовы (у параўнанні з беларускімі і рускімі) магчыма адзначыць, што для англійскай, рускай і беларускай моўнай свядомасці характэрна амбівалентнае ўспрыманне “Багацця”. З аднаго боку, матэрыяльныя каштоўнасці разглядаюць як неабходны сродак існавання, які пабуждае чалавека да дзеяння, з іншага – гэта інструмент уплыву на яго.

Раскоша ў англійскіх, рускіх, радзей у беларускіх парэміях, часта ўвасабляе вобраз вогнішча, што звязана з міфалагічным мінулым (“багацце” звязваюць з вобразам Бога ўрадлівасці і сонечнага святла), што знайшло рэпрэзэнтацыю ў этымалогіі лексемы “багацце”.

Багацце звязваюць з міфалагічным уяўленнем “агонь, вогнішча” (бляск золата нагадвае вогнішча). Паходжанне слова “багацце” ў славянскай моўнай культуры – спрэчнае [7, с. 366]; узнікае ў прымітыўным побыце, калі вогнішча часта было на вагу золата. Часта “багацце” звязваюць з вобразам заходнеславянскага Бога ўрадлівасці і сонечнага святла Даждзбога (адзін з сыноў галоўнага Бога святла Сварога), польск. *Dazhbog*, рус. *Даж(д)ьбог*, імя якога тлумачаць як “які дорыць благадаць” (“даж” – дай, “богъ” – бог, благадаць, шчасце). Н.А. Афанасьёў параўноўвае Даждзбога з грэчаскім Богам Сонца, караючым слепатой, які адначасова вылечваў сляпых (паход. фразеалагізм “ослепленный счастьем”; “загляне сонца і ў наша аконца”), Геліясам, якога пачынаючы з V ст. д. н. э. называюць Апалонам, Юпітэрам [2, с. 39].

У англійскай лінгвакультуры канцэпт “Багацце” прадстаўлены ў словах *richness, welfare | wealth*. Слова *richness* (rich + ness) германскага паходжання (ад герм. *reich*, `rik гаспадар (Бог); старажытнаанг. *rice* – закон, цар, улада), аднак з прыходам нарманаў гэта слова набывае дадатковы сэнс – багаты (ад фр. *riche* – “wealthy”). Аднак „*richness*” не страчвае ў поўнай меры сваё першапачатковае значэнне і азначае выключнае багацце, якое бачыцца як выключнасць яго ўладальніка над астатнімі [9].

Слова *welfare* ўтворана шляхам словаскладання *wel* (ад герм. *wohl* альбо *will* – блага \ жадаць) + *fare* (ад герм. *fahren* – прыводзіць у дзеянне, рухацца, ісці) [10]. Слова *wealth* і *welfare* маюць амаль аднолькавае значэнне – “каб усё шло (было) добра, усяго хапала” (*well-being* – дастатак). Але гэта значэнне страціла сваю актуальнасць, і меркавана ўвасобілася потым у слове *health* (*Health is better than wealth* – здароўе даражэй за любое багацце). Гэта значыць слова *wealth* пераважна выкарыстоўваецца каб падкрэсліць значную колькасць грошай.

З іншага боку, звязана з хрысціянскай ідэяй праверкі чалавека багаццем. Багацце неабходна траціць з розумам, на карысць. Багацце служыць узнагародай за працавітасць, альбо пакараннем за пакланенне матэрыяльным каштоўнасцям, у чым можна прасачыць сувязь з чортам: *Пусти душу в ад – будешь богат; Растовщики на том свете каленые пятаки голыми руками считают; Gold goes in at any gate except heaven’s; Fire is test of gold; Багатаму і чорт маслам кідае; Багаты багацей – не чалавек, а сто царцей*.

Намі была зроблена выбарка з шэрагу лексікаграфічных крыніц рускай, беларускай і англійскай моў [1–6, 11]. Такім чынам, аналіз **беларускіх прыказак**, якія характарызуюць канцэпт “Багацце”, дазваляе вылучыць некалькі логіка-семантычных груп, якія падагульняюць сэнсавае нападўненне іх складнікаў:

1) матэрыяльны дастатак як неабходнасць: *Хоць на грашу луста, ды не купіць, калі ў кішэні пуста; Дар за дар, а дарма нічога; Дарма і каза ваўку ні скача;*

2) працавітасць – галоўны шлях узбагачэння: *Якая праца, такія і грошы; За пастой грошы не пляцяць; Не хочаш у маладосці працаваць, будзеш на старасці з торбай танцаваць; Лепш адзін грош запрацаваны, чым тры дараваныя;*

3) адмоўная ацэнка грошай: *За грошы і дурань харошы; Як грошы ёсць, то дурню слава і чэсць; За душу барыся, а за кішэню не барыся; Дзе грошы гавораць, там праўда маўчыць.*

Аналіз **рускіх парэмій**, якія рэпрэзентуюць канцэпт “Багацце”, дазволіў вылучыць наступныя логіка-семантычныя блокі:

1) становіцца адносіны да багацця: *В мошине густо – так и дома не пусто; Пес космат – ему тепло, мужик богат – ему добро; Золото не говорит, да много творит; Есть в мошине – так будет и в квашне; Денежка не Бог, а полбога есть.*

2) дзейная роля грошай: *Без денег – бездельник; Без рубля – без ума; И слова не скажи, только деньги покажи; Захочешь добра – посып серебра; Стоит крякнуть, да денежкой брякнуть – всё будет.*

3) шчодрасць чалавека важнейшая за багацце: *Не богач, да тороват; Не богатый пиво варит, тороватый; Тороватому бог подает, а у скупого черт отбирает.*

**Англійскія прыказкі** магчыма размеркаваць па наступных логіка-семантычных групах:

1) адноснае стаўленне да багацця: *Money is power; Money makes a man; Money makes the mare to go; He pays his money and he takes his choice; Money makes the world go round;*

2) адмоўнае стаўленне да багацця: *Everyone is akin to the rich man; Make yourself all honey and the flies will devote you; Riches bring care and fares; A great fortune is a great slavery;*

3) разумнае выкарыстанне матэрыяльных каштоўнасцей: *Fool and his money are soon parted; He that runs faster gets the ring; Without wisdom wealth is worthless; A good head doesn’t want for a hat;*

5) багацце вынік стараннай працы: *In for a penny, in for a pound, money does not grow on tree; The cow that’s first up, gets the first of the dew; Idleness is a mother of mischief; Idleness is the parents of many vices;*

6) шчаслівы выпадак можа карэнным чынам змяніць жыццёвы шлях: *The rich man has his ice in the summer, and the poor man gets his in the winter; It is better to be born lucky than rich; to take one’s chance; From rags to riches.*

Такім чынам, у англійскіх прыказках надаецца ўвага ўдаламу моманту (фартуне), якая можа ў адзіны момант змяніць лёс чалавека. Руская прыказка падкрэслівае значнасць такой рысы характару як шчодрасць. Скупасць для рускага чалавека падчас можа быць апраўданым крокам, бо яна спрыяе фінансавай стабільнасці. Беларус характарызуецца як плённы працаўнік, для якога гаспадарка часам – найлепшае багацце.

У рускіх, англійскіх, і беларускіх прыказках можна сустрэць адсылку да часу распаўсюджвання пратэстантызму і магчымасці куплі індульгенцый. Аднак, спосаб згадвання частаткова адрозніваецца. Калі ў беларускіх прыказках успаміны пра згаданыя гістарычныя змены згадваюцца ўскосна, пераважна праз асаблівае вызначэнне ролі працавітасці, то ў рускіх парэміях падкрэсліваецца магчымасць куплі індульгенцый альбо іскуПЛенне грахоў за грошы *Святые денежки умолят; Денежка – молитва, что*

острая бритва, все грехи сбреет; Деньга пона купит и Бога обманет, а ў англійскіх – крытыкай царквы і ашчаднасцю *The devil finds work for idle hands; Gold dust blinds the eyes; He that serves God for money will serve the devil for better wages* (літар. Той, хто служыць богу за грошы, паслужыць і д’яблу, калі той заплоціць больш). У парэміялагічных адзінках трох лінгвакультур гультайства жорстка асуджаецца.

Шлюб для прадстаўнікоў трох лінгвакультур разглядаўся як адзін з верных спосабаў узбагачэння: *Never marry for money, but marry where money is; Дасць бог доньку, дасць бог і дольку; Доля мая чубатая – ніхто мяне ні сватае; Деньги (хлеб) да живот, так и баба живет.*

Акрамя таго, варта адзначыць, што характэрнай рысай трох аналізаваных лінгвакультур з’яўляюцца ашчадныя адносіны да свайго багацця: *A penny saved is a penny earned, Money likes to be counted; Of saving, comes having; Деньги счётом крепки; считанная сотня полна; Слово вера, хлебу мера, а деньгам счет; Запас бяды не чыня; Добра, у каго запас на ліхі час; Кто живе без запаса, той гине без часу.*

Сярод фразеалагізмаў, якія апісваюць колькасныя характарыстыкі канцэпта “Багацце” ў **беларускай** моўнай культуры, можна пазначыць негатыўныя адносіны да празмернага багацця, якое часцей за ўсё звязана альбо з нячыстай сілай, альбо са смерцю: *многа як на дзяды (свята, калі беларусы памінаюць сваіх памерлых родзічаў і багата накрываюць на стол); да гібелі; да ліха; да смерці; да чорта; як гразі; ад вар’яцтва; як ня трэба лепш.* Неразумная колькасць у свядомасці носьбітаў **англійскай** лінгвакультуры апісваецца таксама як рэзка негатыўная, здольная пазбавіць розуму: *all covet, lose all; grasp all, lose all; much coin much care; the more you get the more you want; too much knowledge makes the head bald; riches bring care and fear; too much good of a good thing is good for nothing.*

Што датычыцца носьбітаў **рускай** лінгвакультуры, то таксама падкрэслівацца негатыўны ўплыў багацця на яго ўладальніка: *много денег, много и хлопот; через золото слёзы льются; мамон гнет, так и сон неймёт.*

Аднак, недахоп неабходных каштоўнасцей вядзе чалавека да злачынства: *Better a little fire to warm us than a great one to burn us* (магчыма, гэтыя фразеалагізмы звязаны з тым, што бог сонца Юпітэр, згодна з міфалагічнымі ўяўленнямі, змог асяляпіць ды знішчыць збожжа пры дапамозе агню); *бедность крадет, нужда лжет; poverty breeds crime; голод і крадзе і маниць.* Таму значную павагу набывае паняцце “меры” \ “сярэдыны”, “дастатку” як дастатковай колькасці для доўгага існавання. Цэнтр – гэта цэласнасць, рай, вечнае “тут і зараз”, кропка спакою [8, с. 331].

Мы мяркуем, у свядомасці чалавека захавалася міфалагічная ідэя свету, дзе цэнтр упарадкаўвае хаос, і асацыіруецца з фізічнай стабільнасцю, гармоніяй. Такім чынам, для носьбітаў трох лінгвакультур “Багацце” ўспрымаецца перш за ўсё як стабільная дастатковая колькасць матэрыяльных каштоўнасцей, што дазваляе “трымацца на плаву доўга”, тады як празмернасць прыцягвае зайздрасць, прагнасць, ды пазбаўляе ўладальніка спакою.

Кагнітыўная інтэрпрэтацыя парэміялагічнага фонду – цудоўны спосаб даследавання асаблівасцей ментальнасці народа, бо дазваляе меркаваць пра кагнітыўныя прыметы канцэпту ў поўным аб’ёме.

#### ЛІТАРАТУРА

1. Бирих, А. К. Словарь русской фразеологии. Историко-этимологический справочник / А. К. Бирих, В. М. Мокиенко, И. Л. Степанова – СПб. : Фолио-Пресс, 2001. – 704 с.
2. Ботвинник, М. Н. Мифологический словарь / М. Н. Ботвинник, Б. М. Коган. – М. : Просвещение, 1985. – 177 с.
3. Григорьева, А. И. 1000 русских и английских пословиц и поговорок = 1000 Russian and English Sayings and Proverbs / А. И. Григорьева. – М. : АСТ ; Спб. : Сова, 2010. – 608 с.
4. Кунин, А. В. Англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин ; лит. ред. М. Д. Литвинова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Рус. яз., 1984. – 944 с.
5. Лепешаў, І. Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы : у 2 т. / І.Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. Энциклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – Т. 1. А-Л. – 672 с.
6. Лепешаў, І. Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы : у 2 т. / І.Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. Энциклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – Т. 2. Л-Я. – 672 с.
7. Мартынаў, В. У. Этымалагічны слоўнік : у 13 т. / В. У. Мартынаў, А. Я. Супрун, Г. А. Цыхун. – Мінск : Навука і техника, 1978 – Т. 1. – 440 с.
8. Рошаль, В. М. Энциклопедия символов / В. М. Рошаль. – М. : АСТ ; Спб. : Сова, 2007. – 1007 с.
9. Etymology Dictionary online [Electronic resource] / The Sciolist. – London, 2001. – Mode of access: <http://www.etymonline.com/>. – Date of access: 16.03.2016.
10. Duden. Die deutsche Rechtschreibung online [Electronic Resource] / Dudenverlag. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich, 2016. – Mode of access: <http://duden.de>. – Date of access: 21.03.2016.
11. Margulis, A. Russian – English Dictionary of Proverbs and Sayings / A. Margulis, A. Kcholodnaya. – North Carolina ; London : McFarland and Co., Inc., Publishers, 1974. – 494 p.